

Литвишко Елена Николаевна, преподаватель кафедры психологии и педагогики дошкольного образования Государственного высшего учебного заведения “Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды”

Olena Lytvyshko, Lecturer of Department of Psychology and Preschool Education of Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University

УДК 37.013.42:374

О. В. Литовченко, м. Київ

СУЧАСНИЙ ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО НАПРЯМУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Матеріали статті представляють аспекти сучасного розвитку позашкільної освіти. Актуалізовано роль позашкільної освіти як інституту виховання, зміст якого має бути спрямований на становлення світогляду, виховання патріотичних почуттів, громадянських якостей особистості; коротко розкрито особливості сучасного змісту соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти.

Наведено приклад навчальної програми, яка має на меті підготовку лідерів учнівського самоврядування, розвиток творчого та соціального потенціалу учнів.

Ключові слова: позашкільна освіта, позашкільні навчальні заклади, соціально-реабілітаційний напрям.

У складних соціально-економічних і соціокультурних умовах розвитку України підвищується роль позашкільної освіти як соціального інституту, що створює оптимальні умови для соціального і творчого розвитку дітей та молоді, їх самореалізації, особистісного становлення. Заклади позашкільної освіти володіють унікальними можливостями щодо формування світогляду, системи цінностей особистості, патріотичних почуттів, залучаючи дітей та учнівську молодь до національної культури, історії, а також осмислення сучасних подій боротьби за незалежність України.

За даними Міністерства освіти і науки України¹, станом на 01.01.2016 року в системі освіти функціонує 1395 позашкільних навчальних закладів. У них навчається 1млн 231 тис. 644 дітей,

1 Інформаційний бюлетень “Позашкільні навчальні заклади МОН України” (станом на 01.01.2015 та 01.01.2016)

що становить 33,3% від загальної кількості дітей шкільного віку. Позитивною тенденцією останніх років стало розширення мережі центрів військово-патріотичного виховання, яких сьогодні налічується 540, у гуртках, групах та інших творчих дитячих і молодіжних об'єднаннях, в яких навчається 7 728 дітей та молоді. Утім, за даними МОН України, за останній рік загалом спостерігається зменшення чисельності гуртків, груп та інших творчих об'єднань (на 4 тис. 649); зменшення охоплення дітей позашкільною освітою у 2016 році порівняно з 2015 роком (на 58 тис. 382 дитини).

Окрім того, військові дії на території двох областей України вносять корективи у діяльність позашкільних навчальних закладів, погіршують їхній матеріальний стан, створюють труднощі із надання якісних освітніх послуг тощо. Таким чином, за надзвичайно складних умов розвитку України актуалізуються просвітницькі та соціально-педагогічні функції позашкільної освіти.

У контексті проблеми вагомими є теоретичні положення психолого-педагогічної науки (І. Бех, О. Докукіна, Г. Костюк, О. Кононко та ін.), зокрема щодо громадянського та патріотичного виховання дітей та молоді (В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.). Теоретико-методологічним основам позашкільної освіти присвячено праці В. Вербицького, Г. Пустовіта, Т. Сущенко та ін.

Метою статті є представити особливості сучасного змісту творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку в загальній площині розвитку позашкільної освіти України.

Отже, у сучасних умовах творчі об'єднання *соціально-реабілітаційного напрямку* позашкільної освіти набувають вагомого значення. До соціально-реабілітаційного напрямку належать: клуби старшокласників, клуби спілкування, євро-клуби, школи лідерів та об'єднання учнівського самоврядування, творчі об'єднання для дітей з особливими потребами; творчі об'єднання, які мають на меті профілактику відхилень у соціальному розвитку і поведінці дитини тощо. Зокрема, мережа євро-клубів, з огляду на прагнення України до європейської інтеграції, залучають учнівську молодь до спільної європейської культурної спадщини, а також осмислення сучасних проблем європейської спільноти.

Суттєвими є роль та завдання творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку, орієнтованих на дітей з особливими потребами та дітей, які потребують підвищеної уваги, що обумовлено соціально-економічним станом, військовими діями на сході країни. Значною залишається частка вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (6 тис. 909), дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (10 тис. 626), дітей із малозабезпечених сімей (43 тис. 28; за період з 2015 по 2016 рік ця категорія збільшилася на 1 тис. 964 дитини)².

Зміст соціально-реабілітаційного напрямку презентовано також у навчальних програмах, навчальних та тренінгових курсах, спрямованих на формування здорового способу життя дітей та молоді (наприклад, тренінг-курс “Сприяння просвітницькій роботі “рівний – рівному” серед молоді України щодо здорового способу життя”, “Кроки до здоров'я” та інші), формування безпечної поведінки (наприклад, “Правила дорожнього руху і робота загонів ЮІР в навчальних закладах України”), програмах проведення дозвілля (“Культура дозвілля”); програмах, орієнтованих на соціальну реабілітацію підлітків з девіантною поведінкою, підготовку старшокласників до сімейного життя (наприклад, “Школа майбутніх батьків”) тощо.

- сприяння соціальному становленню дітей та молоді, підготовка їх до активної професійної та громадської діяльності; забезпечення можливостей для самореалізації дітей та молоді у соціально й особистісно значущих справах;
- створення умов для соціального захисту всіх учасників навчально-виховного процесу;
- надання соціально-педагогічної підтримки учням, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- профілактика девіацій у дитячому і молодіжному середовищі і т. п.

Водночас, серед пріоритетних завдань *виховної та просвітницької роботи* творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку виокремлюють:

- створення умов для становлення світогляду, інтеріоризації загальнолюдських і національних цінностей, формування

---

2 Інформаційний бюлетень “Позашкільні навчальні заклади МОН України” (станом на 01.01.2015 та 01.01.2016)

соціальної позиції особистості на основі здобуття знань про історію, культуру, сучасний розвиток країни;

- виховання моральних якостей, формування особистої гідності, культури дітей та молоді шляхом залучення до кращих надбань українського народу, інших країн;
- забезпечення умов для залучення учнів до волонтерської діяльності;
- формування потреби у дотриманні здорового способу життя;
- виховання патріотичних почуттів, любові і поваги до національних цінностей, історії, культури;
- виховання молодих громадян України як членів європейської спільноти, прилучення дітей та молоді до європейських демократичних цінностей та ін.

Такі завдання реалізуються у *змісті* діяльності творчих об'єднань соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти. За даними моніторингу змісту навчання і виховання у творчих об'єднаннях відповідного напрямку, що проводився Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти (нині – Інститут модернізації змісту освіти) Міністерства освіти і науки України, можна зробити такі висновки:

- навчально-виховний процес здійснюється здебільшого за типовими (або адаптованим) навчальними програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України (збірки 1996, 2005 років);
- творчі об'єднання соціально-реабілітаційного напрямку діють переважно у комплексних позашкільних навчальних закладах; найбільш поширеними є навчальні програми, які передбачають роботу з учасниками та лідерами учнівського самоврядування (наприклад, “Основи учнівського самоврядування”, “Лідерство – запорука успіху”), програми формування психологічної та соціальної культури особистості (наприклад, “Я як Я, Я та інші, Я і суспільство”), а також підліткові клуби за місцем проживання, клуби старшокласників, клуби спілкування тощо;
- у позашкільних навчальних закладах функціонують творчі об'єднання для дітей з особливими потребами, які працюють в основному за авторськими, рідше – адаптованим програмами; крім того, реалізуються спеціальні проекти, орієнтовані на сприяння соціалізації та інтеграції в суспільство дітей із психофізичними порушеннями.

- Наприклад, Родинний клуб для дітей з особливими освітніми потребами “Дружні долони” (Київський Палац дітей та юнацтва), що передбачає залучення дітей до занять у творчих об’єднаннях Палацу, святкові масові заходи, індивідуальні заняття з психологом-дефектологом, психологічну підтримку батьків і просто дружню атмосферу;
- актуальність означеного напряму позашкільної освіти на сучасному етапі розвитку країни зумовлює потребу постійного оновлення та удосконалення його змісту та соціально-педагогічних технологій.

Отже, на сьогодні у зв’язку із тим, що термін дії багатьох програм, які мають відповідний гриф МОН України, сплив, – існує необхідність розроблення, апробації та затвердження нових сучасних методик. Зокрема, серед нових затверджених розробок переважають програми психологічного спрямування (“Грамастика ефективного спілкування” (автор В. Митченко) (вікова категорія вихованців – 10-14 років); “Пізнай себе” (автор З. Козачук) (вікова категорія вихованців – 15-17 років); “Психологічна майстерня” (автори О. Кушнір, Г. Морміль) (вікова категорія вихованців – 16-18 років); “Психологічний проектор” (автор В. Кізіма, Ю. Сапонова) (вікова категорія вихованців – діти старшого шкільного віку); “Танцювально-рухова психологія” (автор Л. Левковець) і т. д.)³.

Наприклад, у Київському Палаці дітей та юнацтва створена і реалізується навчальна програма “Психологічний проектор” (автор В. Кізіма, Ю. Сапонова). В основі змісту програми – можливості кінотерапії – технології, яка є різновидом арт-терапії та використовує виховну функцію мистецтва. Роботу за програмою організовано у формі кіноклубу; після групового перегляду старшокласниками спеціально дібраних кінофільмів відбувається обговорення. Багато кінострічок, включених до програми, імітують психологічні ситуації з реального життя. Під час перегляду учні співпереживають, думають разом із героями, погоджуються або не погоджуються з ними, вчаться мислити критично. Серед завдань, які ставлять педагоги протягом навчального року, такі: емоційна рефлексія щодо змісту кінофільму, рольова рефлексія з усвідомлення власної позиції стосовно

3 <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/navchalni-programi/>

аналізу кінострічки, оволодіння навичками психологічного аналізу кінофільму. До програми додається схема аналізу фільму, перелік рекомендованих для перегляду стрічок (за модулями). Цікаво, що у додатках до програми подано також “Етичний тезаурус” (містить такі дефініції, як “Добро і Зло”, “Любов” тощо).

Разом із тим, актуальним завданням у контексті оновлення змісту соціально-реабілітаційного напрямку є розроблення й упровадження сучасних навчальних програм, які мають на меті підготовку учнів до роботи в органах учнівського самоврядування, виховання активних і свідомих громадян України.

Спільно з педагогами позашкільного навчального закладу (Д. Панченко) нами розроблено навчальну програму “Основи учнівського самоврядування”, що реалізується у творчих об’єднаннях соціально-реабілітаційного напрямку позашкільних навчальних закладів та спрямована на вихованців віком від 14 до 18 років (8-11 класи). Мета програми – створення умов для соціального розвитку, самореалізації особистості у соціальному житті, розвиток лідерських якостей вихованців.

Серед основних завдань програми:

- забезпечення умов для засвоєння учнями знань із теорії лідерства, особливостей організації учнівського самоврядування, діяльності парламенту дітей та юнацтва;
- виявлення та розвиток потенційних можливостей кожної дитини, формування лідерських якостей, створення умов для самореалізації особистості;
- виховання свідомих громадян України, які люблять свою країну, прагнуть сприяти її розвитку і є достатньо компетентними для цього.

Навчальна програма передбачає два роки навчання: протягом першого року учні здобувають загальні знання про сутність, завдання, особливості організації учнівського самоврядування, зокрема Парламенту дітей та юнацтва, а також набувають досвіду участі в акціях, форумах, флешмобах, підготовці та реалізації соціальних проектів тощо.

Курс другого року навчання спрямовано на поглиблення знань про особливості діяльності органів учнівського самоврядування, здобуття знань щодо соціально-економічних аспектів самоврядування, психології лідерства, вимог до громадянської позиції лідера в сучасних умовах розвитку

країни; її зміст передбачає створення умов для самореалізації особистості, розвитку її творчого потенціалу, становлення громадянської позиції шляхом залучення вихованців до акцій, форумів, соціальних проєктів.

Форми і методи навчання: дискусії і дебати, мозковий штурм, аналіз ситуацій, аналіз документальних джерел, соціально-психологічний тренінг, проєктування, захист творчих завдань, учнівська конференція, конкурси, акції, презентації, флешмоби, форуми тощо. Доцільними є екскурсії, творчі зустрічі, ділові ігри і т. п. Методи контролю за отриманими результатами: учнівська конференція, презентація соціальних проєктів, конкурси (проєктів, “Лідер року” та ін.).

Основний зміст програми викладено у темах: “Учнівське самоврядування: сутність, завдання, організація. Історія розвитку учнівського самоврядування”, “Система та механізм роботи комісій Парламенту дітей та юнацтва”, а також “Психологія лідерства”, “Стратегії успіху лідерів. Участь дітей і молоді у процесі прийняття рішень” тощо. Учні мають дізнатися про сутність, завдання і організацію учнівського самоврядування в навчальному закладі, функції учнівського самоврядування; ознайомитися з відповідними документами (статут, положення про вибори тощо); про напрями роботи комісій, планування діяльності органів самоврядування, організацію виборів, а також специфіку медіа-центру. Практична частина передбачає активну участь дітей в організації роботи органів учнівського самоврядування у своєму навчальному закладі, а також розвиток лідерських якостей учнів шляхом проведення тренінгових вправ, ігор, акцій, Дня самоврядування тощо.

Серед тем у межах навчання також визначено: “Основи проєктної роботи. Реалізація соціального проєкту” (має на меті ознайомлення учнів з основами соціального проєктування; особливостями соціального проєкту, структурою проєкту та технологією соціального проєктування); “Інформаційне забезпечення органів учнівського самоврядування” (теоретична частина передбачає інформування про основи інформаційного забезпечення органів учнівського самоврядування, особливості, етичні аспекти та безпеку роботи з інтернет-ресурсами; практична частина – створення інформаційного центру,

підготовку матеріалів для представлення роботи в Інтернеті, соціальних мережах).

Зважаючи на актуальність таких завдань та вимоги до сучасного громадянина-лідера, до програми внесено тему “Лідерство як чинник суспільного розвитку. Громадянська позиція лідера. Патріотизм і відповідальність громадянина України”, у межах якої заплановано бесіду про сучасні події у країні, дискусію “Що означає бути патріотом своєї країни” та ін.

Отже, за нинішніх умов суспільного розвитку нашої держави позашкільні навчальні заклади володіють унікальними можливостями щодо формування світогляду, системи цінностей особистості. Вагомим у загальному контексті є потенціал творчих об’єднань соціально-реабілітаційного напрямку. Актуальність цього напрямку позашкільної освіти на сучасному етапі розвитку країни зумовлює необхідність постійного оновлення та удосконалення його змісту та соціально-педагогічних технологій.

Література

1. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді [Електронний ресурс] / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Режим доступу: <http://www.ipv.org.ua/data/28.01.15/Programa%20patriotychnogo%20vuxovannya.pdf>.
2. Виховуємо громадян-патріотів України : науково-методичний посібник / авт. кол. за заг. кер. К. І. Чорної. – Черкаси : вид. ЧОІПОПП, 2012. – 268 с.

Е. В. Литовченко

Современное содержание социально-реабилитационного направления внешкольного образования

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9, ул. Берлинского, Киев, Украина)

Материалы статьи представляют аспекты современного развития внешкольного образования. Актуализирована роль внешкольного образования как института воспитания, содержание которого должно быть направлено на становление мировоззрения, воспитание патриотических чувств, гражданских качеств личности. Коротко раскрыты особенности современного

содержания социально-реабилитационного направления внешкольного образования.

Приведен пример учебной программы, целью которой является подготовка лидеров ученического самоуправления, развитие творческого и социального потенциала учащихся.

Ключевые слова: внешкольное образование, внешкольные учебные учреждения, социально-реабилитационное направление.

O. V. Litovchenko

Modern Content of Social and Rehabilitation Direction of Out-of-School Education

Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine)

The article submits some aspects of modern development of out-of-school education. The role of out-of-school education as an institution of social education is emphasized, the contemporary content of which has to be focused on expanding worldview, developing patriotism, civic qualities of personality. The features of modern content of the social and rehabilitation direction of out-of-school education are briefly outlined.

An example of a curriculum that aims at training leaders of student self-government, the development of students' creative and social potential is presented.

Keywords: out-of-school education, out-of-school educational institutions, social and rehabilitation direction.

References

1. Bech, I. & Chorna K. (2014). Prohrama ukraïnskoho patriotichnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Ukrainian program of patriotic education of children and youth]. Retrieved from <http://www.ipv.org.ua/data/28.01.15/Programa%20patriotychnogo%20vyhovannya.pdf>.
2. Chorna K. (Ed.) (2012). Vyhovuiemo hromadian-patriotiv Ukrainy [Educate citizen-patriots Ukraine]. Cherkasy.

Литовченко Олена Віталіївна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Литовченко Елена Витальевна, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник лаборатории внешкольного образования Института проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины

Olena Lytovchenko, Senior Research Scientist at the Laboratory of Out-of-School Education of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, PhD in Education, Senior Research

УДК 37:316.454.5:[-053.8:-053.4]

В.О. Луценко, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН В СИСТЕМІ “ДОРΟΣЛИЙ – ДИТИНА” СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена аналізу досліджень, що висвітлюють теоретичні засади виховання міжособистісних взаємин в системі “дорослий – дитина” старшого дошкільного віку. З одного боку демократизація й гуманізація сучасного суспільства та виховного процесу зумовлюють актуальність вирішення проблеми виховання міжособистісних взаємин дорослих (батьків і педагогів) і дітей старшого дошкільного віку, з іншого – у сучасному суспільстві спостерігається деформація взаємин дорослих і дітей. У статті зроблено спробу розглянути напрями розв’язання цього протиріччя.

Ключові слова: *дитина старшого дошкільного віку, дитинство, дитячий світ, дорослий світ, соціалізація, взаємодія дитина-дорослий.*

Взаємини дорослих і дітей є однією з найбільш актуальних проблем, яка досліджується сучасною психолого-педагогічною наукою. Саме у взаємодії з дорослими (як батьками, так і педагогами) дитина входить в оточуючий світ, оволодіває цінностями, нормами і правилами, прийнятими в суспільстві.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти в Україні спостерігається значне збільшення проблем, пов’язаних із рівнем соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку, що призводить до їх соціально-психологічної та педагогічної дезадаптації. Ця тенденція вимагає розширення кола послуг як батькам, так і дітям з боку вихователів, психологів та соціальних педагогів з метою забезпечення розвитку й охорони психічного здоров’я. Така соціальна ситуація зумовлює створення спеціальних програм освіти батьків і педагогів, які сприятимуть уникненню суттєвих ускладнень в особистісному розвитку дітей.